

ESKİ YUNAN TRAGEDYALARI IŞIĞINDA BİR İNCELEME- TRAJİK BİR UNSUR OLARAK “DELİLİK”

A STUDY IN THE LIGHT OF ANCIENT GREEK TRAGEDIES- “MADNESS” AS A TRAGIC ELEMENT

Dr. Öğr. Üye. Didem DEMİRALP

AHBV Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
didemdemiralp@gmail.com

Ankara / Türkiye

ORCID: 0000-0003-4806-4006

Özet

Zamanın başlangıcından beri “delilik” ile ilahi güçler arasında bir bağ olduğuna inanılmıştır. Bu durum, Eski Çağ Yunanistan’ında da karşımıza çıkar. İnsan biçimli (antropomorf) olarak tahayyül ettiği tanrıların, insanların arasındaki ilişkilere karışmaktan geri durmadığına inanan Eski Yunanlı, manevi acıları, tanrıların komplolarıyla ilişkilendirmiştir.

Delilikle kutsal güçlerin yahut tanrıların hileleri arasındaki bağlar, Eski Yunan şiirine de konu olmuştur. Homeros’un “İlyada”sında, savaşın en şiddetli anında öfkeden çıldırıp, hezeyana kapılan Hektor’un bu hali, savaş tanrısı Ares’in işidir. Odysseia’da ise Odysseus’un karısı Penelope’ye göz koyan taliplerin, bir şölen sırasında evvela şenlenip ardından gözyaşlarına boğulmaları, tanrıça Athena’nın müdahalesiyle olur.

Klasik Çağ Atina’sının entelektüel ortamında şekil alan tragedyalarda ise farklı bir tablo ile karşılaşırız. Aiskhylos, Sophokles ve Euripides’in sahne eserlerinde, aklını yitiren kahramanlar yine ilahi bir öfkeye kurban gitmekle birlikte onları yıkıma uğratan başka etmenler de vardır. Suçluluk hissi, sorumluluk duygusu, hüznün, acı, utanç, onur ve kibir bu etmenler arasındadır. Nitekim Sophokles’in “Aias” başlığını taşıyan sahne eserinde, oyunun başkişisi olan Aias’ın önce aklını yitirip sonra intihar etmesi, hissettiği utancın sonucudur. Öte yandan Euripides’in “Medeia” başlıklı eserinde, iki çocuğunun babası olan İason’un ihanetiyle gururu kırılan Medeia adeta öfkeden çılgına döner. İntikam hırsıyla yanıp tutuşan genç kadın, yalnızca İason ile evlenecek olan Glauke’yi değil ama kendi çocuklarını da öldürür.

Bizim bu çalışmadaki gayemiz, Eski Yunan’da delilik kavramını, Klasik Çağ tragedyaları ışığında yahut Aiskhylos, Sophokles ve Euripides’in sahneye koyduğu şekliyle irdelemektir.

Anahtar Kelimeler: Delilik, tragedya, Aiskhylos, Sophokles, Euripides

Abstract

Since the beginning of time, madness has been ascribed to the sacred. This was also the case for the Ancient Greeks. They believed that their anthropomorphic deities were involved in all aspects of life. So they characterized madness as a condition sent by the gods. The connection between madness and the divine powers has also been the theme of Ancient Greek poetry.

In Homer's The Iliad, at the fiercest moment of the war, the enraged Hector wears the armor of Patroclus and there enters into him Ares the god of war, his limbs are filled with might. In The Odyssey, when the suitors of Penelope gather for dinner, Athena makes them laugh uncontrollably and then makes them cry.

The theme of madness can also be seen in the tragedies of Aeschylus, Sophocles and Euripides. Although insanity still is a divine punishment in those plays, there are other reasons for the madness of tragic heroes and heroines. Feelings of guilt, sense of responsibility, sadness, shame, honor and arrogance may be mentioned among them. In the Sophoclean tragedy "Aias", Aias goes mad and kills Greek cattle believing that it is the Greeks. After returning to his senses, he kills himself out of shame. In the Euripidean tragedy "Medeia", after Iason's betrayal, Medeia goes mad and takes vengeance on Iason by murdering Glauce, his new wife as well as her own children.

Our aim in this study is to examine the notion of madness in the tragedies of Aeschylus, Sophocles and Euripides.

Keywords: Madness, tragedy, Aeschylus, Sophocles, Euripides

1. GİRİŞ

"Delilik", zamanın başlangıcından beri, kutsal güçlerle ilişkilendirilmiştir. Eski Yunan yazınından günümüze kalan birden çok örnek¹, bu inanışın, Eski Yunan'da da yaygın olduğunu gösterir. Tanrılarını insan biçimli (antropomorf) tasavvur eden Eski Yunanlılar, onların, insan ilişkilerine karışmaktan geri durmadığına inandıklarından, manevi acılarla tanrılarının entrikaları arasında bir bağ olduğuna inanmışlardır. Nitekim "İlyada"da, savaşın en şiddetli anında öfkeden çıldırıp, hezeyana kapılan Hektor'un bu hali, savaş tanrısı Ares'in işidir. "Odysseia"da ise Odysseus'un karısı Penelope'ye göz koyan taliplerin, bir şölen sırasında evvela şenlenip ardından gözyaşlarına boğulmaları, tanrıça Athena'nın müdahalesiyle gerçekleşir.

İ. Ö 5. yüzyıl Atina'sının entelektüel ortamında² şekil alan tragedyalarda ise farklı bir tablo ile karşılaşırız. Aiskhylos, Sophokles ve Euripides'in sahne eserlerinde, aklını yitiren kahramanlar yine ilahi bir öfkeye kurban gitmekle birlikte onları yıkıma uğratan başka etmenler de vardır. Suçluluk hissi, sorumluluk duygusu, hüznün, utanç, onur ve kibir bu etmenler arasındadır.

¹ Bunlar arasında ilk akla gelenler, hiç şüphesiz Homeros'un destanlarıdır. Öte yandan Herodotos (İ. Ö 484- 425), Pers kralı II. Kambyses (hük. İ. Ö 530- 522) ve Sparta kralı Kleomenes'in (İ. Ö hük. 520- 490) deliliğinden söz eder. Tarihçinin, onları neyin çıldırttığına dair açıklaması, dönemin inançlarıyla uyumludur. Buna göre, Mısırlılar'ın, tanrı Apis'in vücuda gelmiş hali saydıkları bir boğayı öldüren Kambyses, aklını yitirir. Durumu her geçen gün kötüye gider ve geleneğe aldırış etmeden evlendiği –gebe- kız kardeşinin karnını tekmeleyerek, düşük yapmasına yol açar. Kleomenes ise –tahtı paylaştığı- Demaratos'u yönetimden uzaklaştırmak için kurduğu tuzağın kurbanı olur. Demaratos'un, yaklaşık yüz yıl önce Sparta'yı yönetmiş olan Ariston'un oğlu olmadığını öne süren Kleomenes, Delphi'daki Apollon rahibesine rüşvet vererek, bu iddiasını desteklemesini ister. Ne var ki olayın açığa çıkmasından korkarak kaçır. Ardından tekrar tahta çıkar ama zaferi kısa ömürlü olur. Karşısına çıkan herkesin yüzünü asasıyla dürtmeye başlar ve bu sebeple kazığa bağlanır. Ele geçirdiği bir bıçakla kendini kesmeye başlar ve ölür. Öte yandan Herodotos, Kleomenes'in deliliğini, rahibeye verdiği rüşvetle ilişkilendirenler olduğunu da anlatır. Bir görüşe göre ise kral, Demeter ve Persephone'nin kutsal alanını yıktığı için ya da bir savaş sırasında Argos Tapınağı'nı –yapıya sığınan kaçakları çıkartıp katlettikten sonra- ve bulunduğu koruluğu yaktığı için tanrılarının hışmına uğramış ve çıldırmış (Scull, 2019: 26- 29).

² Felsefe, bilim ve sanattaki gelişmelerin yanında tıptaki ilerlemenin de etkisiyle biçimlenen. Bu dönemde hekimler, akıl hastalıklarını doğalcı bir yaklaşımla açıklamaya çalıştılar. Deliliğin, tanrılarının müdahalesinden değil ama vücudun kendisinden kaynaklandığını kanıtlamaya giriştiler. Düşüncelerini yazıya geçirdiler. Bunun en güzel örneği ise Hippokrates'in (İ. Ö 460- 357) yazıları olarak adlandırılan –günümüze parçalar halinde ulaşan ve birden çok kalemden çıktığını bildiğimiz- bir dizi metindir. Öte yandan burada vurgulamamız gereken husus, deliliğe dair doğalcı ve doğaüstü yaklaşımların yüzyıllar boyunca yan yana varlıklarını sürdürmüş olduklarıdır. Zira deliliğin ilahi güçlerden kaynaklandığı düşüncesi, Yunan –hatta sonrasında Roma- dünyasında her daim var olmuştur (Scull, 2019: 38).

Nitekim Sophokles'in "Aias" başlığını taşıyan sahne eserinde, oyunun başkişisi olan Aias'ın önce aklını yitirip ardından kendi kılıcının üzerine atlayarak intihar etmesi, ölen Akhilleus'un silahlarının –kendisi yerine- Odysseus'a verilmesinden ötürü duyduğu utancın sonucudur. Öte yandan Euripides'in "Medeia" başlıklı eserinde, iki çocuğunun babası olan İason'un ihanetiyle gururu kırılan Medeia adeta öfkeden çılgına döner. İntikam hırsıyla yanıp tutuşan genç kadın, yalnızca İason'un müstakbel karısı Glauke'yi öldürmekle kalmaz ama İason'dan doğan kendi çocuklarına da kıyar.

Biz bu çalışmada, Eski Yunan'da delilik kavramını, Klasik Çağ'ın üç büyük tragedya şairi olan Aiskhylos, Sophokles ve Euripides'in sahne eserleri ışığında irdelemeyi amaçladık.

2. AİSKHYLOS TRAGEDYALARININ "ÇILGIN" KARAKTERLERİ

2. 1. Thebai'ye Karşı Yediler³

Argoslu erlerin aman bilmezlikleri, gözleri dönmüş bir halde Thebai kentine hücum edişleri, kapıldıkları savaşçı çılgınlığı ile açıklanabilir. İşte bu sebeple Thebaili kadınlardan oluşan koro da:

"Şans diliyorum ona!⁴ Düşmanlarına da felaket! Nasıl da tehditler savuruyorlar böbürlenerek, o *çilgin* akıllarına uyup!" diye söylüyor (Aeschylus, 2009: 149).

Eteokles ise olup biteni, tanrıların, aileye olan ilenciyle⁵ ilişkilendirir. Babasının lanetlerinin birer birer gerçekleştiğini ifade eden genç adam:

"Ah bu Oidipus soyum benim! Tanrıların lanet edip *çilginliğe sürüklediği!*" diyor (Aeschylus, 2009: 156).

Öte yandan karısı İokaste'nin aynı zamanda kendi annesi olduğunu öğrenen Oidipus'un çektiği ızdırabı dile getiren koro:

"Yaptığı evliliğin dehşet verici olduğunu anlayınca, acıdan *deliye döndü* ve babasını katleden elleriyle kendi gözlerini oydu!" diye söylüyor (Aeschylus, 2009: 163).

2. 2. Yakarıcılar⁶

Danaos'un kızları⁷, kendileriyle evlenmek için ayak direyen amcaoğullarını:

"Kötü niyetli ve dayanılmaz bir dürtünün etkisiyle *deliye dönmüş*" olarak nitelendiriyorlar (Aeschylus, 2009: 222).

³ Ya da Hepta epi Thebas. İlk kez İ. Ö 467'de sahnelenmiştir. Birbiriyle bağlantılı olayları konu edinen bir üçlemenin son eseridir. Bunun yanında üçlemenin ilk iki oyunu (Laios ve Oidipus) günümüze ulaşmamıştır. Olay, Thebai kentinde geçer. Oidipus'un iki oğlundan biri olan Polyneikes, kardeşi Eteokles'in haksız yere sahip olduğu Thebai krallığını istemek için –bir Argos ordusu ile birlikte- kente varır. Bir haberci gelerek, Argos ordusunun konuşlandığını, saldırıyı yönetmeye hazır yedi askerin her birinin, Thebai'nin yedi kapısından birinin önünde durduğunu bildirir. Eteokles, onların her birine karşı koyacak bir savaşçı belirler. Kendisi de kardeşi ile çarpışacaktır. Thebaili kadınlardan oluşan koro, onu, bu kararından vazgeçirmeğe çalışsa da nafilidir. Genç adam, kentten dışarı fırlar. Çok geçmeden iki kardeşin birbirini öldürdüğü haberi gelir. Ardından cesetleri –koronun söylediği ağıt eşliğinde- içeri taşınır (Howatson, 2013: 926; Latacz, 2006: 118).

⁴ Megareus. Kent kapılarının üçüncüsünü savunacak olan Thebaili.

⁵ Laios'un –Apollon'un buyruğuna karşı gelip- bir erkek evlat sahibi (Oidipus) olmasıyla başlayan. Felaketler, asıl ailesini hiç tanımadan –Korinthos kralı Polybos ile karısı Priboia tarafından evlat edinilerek- büyüyen Oidipus'un, babasını yanlışlıkla öldürüp, kendi annesi olan İokaste ile evlenmesiyle devam eder. Çiftin Eteokles ile Polyneikes'ten başka Antigone ve İsmene adlı iki kızları olur. Kendi oğluyla evlendiği gerçeğiyle yüzleşen İokaste, intihar eder. Oidipus ise kendi gözlerini oyar.

⁶ Veya Hiketides. İ. Ö 465- 459 yılları arasında ilk kez sahnelenmiştir. Bir üçlemenin ilk yahut ikinci oyunudur. Olay, Argos şehrine yakın bir sahilde geçer. "Yakarıcılar", Libya kralı Danaos'un elli kızıdır. Kızlar –Mısır tahtına zorla çıkan- amcaları Aigyptos'un elli oğlu ile evlenmemek için ülkeden kaçar ve babalarıyla beraber Argos'a gelirler. Kral Pelasgos'un yanına sığınmak isterler. Kral önce tereddüt etse de çok geçmeden konuyu halka danışır. Nihayetinde kızların Argos'ta kalmalarına izin verilir ve düşman ulağının, onların teslim edilmesi talebi reddedilir (Howatson, 2013: 990; Latacz, 2006: 124).

⁷ Aynı zamanda oyundaki üç korodan birini oluşturan.

Aynı koro, İo'nun⁸ hikâyesini anlatırken, Hera'nın öfkесinin kurbanı olan genç kadını: "İzdirabından *çıldırmiş*" olarak betimliyor (Aeschylus, 1956: 198).

2.3. Oresteia⁹

Agamemnon

Klytaimnestra, Agamemnon'un tutsak olarak getirdiği Cassandra'nın¹⁰ kapıldığı esrimeyi şu sözlerle ifade ediyor:

"Anlaşılan *çıldırmiş*. Ona işkence eden yüreğinin sesini dinliyor!"

Koro da¹¹ gerçekleşmek üzere olan cinayetleri önceden sezen Cassandra'ya seslenirken:

"Bir tanrı senin *aklını başından almış!*" diye söylüyor (Aiskhylos, 2010: 50).

Kocasını öldüren Klytaimnestra, cinayeti, kızının intikamını¹² almak için işlediğini söylediğinde, koro, onu kibirli tavrı ve buyurgan hali için yeriyor ve:

"Cinayetten sıçrayan kanla *aklını kaçırmışsın* sen!" diye söylüyor (Aiskhylos, 2010: 61).

Sonrasında genç kadın, bu cinayetler silsilesini delilik olarak nitelendirirken:

"Birbirini izleyen cinayetler *çılğınlığı*, çekip gitsin bu saraydan!" diyor (Aiskhylos: 2010: 66).

Adak Taşıyıcılar

Orestes, babasının intikamını almalıdır. Apollon'un buyruğu böyledir. Genç adam, bundan geri duracak olursa:

"*Çılğınlık* ve gecenin yersiz korkusu" ona işkence edecek, ardına düşecekmiş (Aeschylus, 1926: 189).

⁸ Argos kralı İnakhos'un kızı. Genç kadına gönül veren Zeus, onunla birleşmiş. Lakin karısı Hera durumdan kuşkullanmış. Bunun üzerine baş tanrı, İo'yu korumak istemiş ve onu beyaz bir ineğe dönüştürmüş. Onunla hiçbir zaman birleşmediğine dair yemin etmiş. Ne var ki Hera, hayvanın kendisine verilmesini istemiş ve Argos'u (yüz gözlü dev) onu gözetlemekle görevlendirmiş. Çok geçmeden Zeus, İo'ya acımış ve Argos'u öldürsün diye Hermes'i göndermiş. Devın ölümü, İo'nun kurtulmasına yetmemiş. Çünkü Hera bu kez de İo'ya bir at sineği musallat etmiş. Sinek, böğrüne yapışıp onu çılğına çevirince, İo, kıtadan kıtaya koşup durmuş. Nihayetinde Mısır'a ulaşmış ve –onu yeniden insana dönüştüren- Zeus'tan hamile kaldığı Epaphos'u dünyaya getirmiş. Epaphos'a gelince, o, sonraları Danaos'un kızlarını da içine alan kalabalık bir soyun atası olmuş (Erhat, 2007: 158; Grimal, 2012: 322).

⁹ Bir üçlemenin ortak ismi. Agamemnon (Agamemnon), Adak Taşıyıcılar (Khoephoroi) ve İyicil Tanrıçalar (Eumenides) başlıklı yapıtlardan oluşur. İ. Ö 458 yılında oynanmıştır. Tümü günümüze ulaşmıştır. İlk oyun, Troya Savaşı'nın ardından yurduna dönen Argos kralı Agamemnon'un, karısı Klytaimnestra ve aşığı Aigisthos tarafından öldürülmesini konu alır. Üçlemenin ikinci oyunu olan Adak Taşıyıcılar ise Agamemnon ile Klytaimnestra'nın oğlu olan Orestes'in, yıllar süren bir sürgünün ardından –dostu Pylades ile birlikte- kente dönüp, babasının intikamını almasını anlatır. Genç adam önce Aigisthos'u ardından kendi annesini katleder. Öte yandan İyicil Tanrıçalar başlıklı son eser, Orestes'in, annesinin cinayetinden aklanmasını sahneye taşır. İntikam Tanrıçaları'nın (Erinyesler) peşine düştükleri genç adam, Athena'ya başvurur. Nihayetinde de Atina'da kurulan mahkemece aklanır. İntikam Tanrıçaları öfkелidir. Ne var ki yine Athena araya girer ve onlara artık İyicil Tanrıçalar olarak saygı göreceklerini duyurur (Howatson, 2013: 668-669).

¹⁰ Troya prensesi. Sahip olduğu bilicilik yeteneği, tanrı Apollon'un armağanıdır. Genç kadın, Agamemnon'un da kendisinin de öldürüleceklerini bilmektedir. Ne var ki acı sondan kaçış yoktur.

¹¹ Argoslu ihtiyarlardan meydana gelen.

¹² İphigeneia. Agamemnon ile Klytaimnestra'nın üç kızından biri. Diğerleri Elektra ile Khrysothemis'tir. Efsaneye göre, Agamemnon, kızını Troya Savaşı için kurban etmiş. Bunu, tanrıça Artemis'in öfkесini dindirip, Troya'ya doğru yelken açmak için bekleyen Akhalar'a uygun rüzgârlar estirsin diye yapmış. Başka bir görüşe göre ise tanrıça genç kıza acımış ve onu sunaktan alarak yerine bir geşik koymuş.

2. 4. Zincire Vurulmuş Prometheus¹³

İo, bir düveye dönüşüp at sineği tarafından ısırıldıktan sonra nasıl koştüğünü:

“Çılgınca bir sıçrayışla fırladım gittim!” diyerek anlatıyor (Aiskhylos, 2020: 28).

O, başına geleceklere işittiği vakit ise dehşete düşer. Izdıraba kapılır. Titremeye, sayıklamaya başlar. “Yüreğim nasıl da *çılgınca* atıyor böyle? Gözlerim fırlayacak sanki yuvalarından. *Delirmek üzereyim!*” diyor (Aeschylus, 2009: 359).

Sonrasında Prometheus –Zeus’un yolladığı- Hermes’e, tanrılara duyduğu kinden söz eder. Titan, Olymposlular’a olan nefretini dile getirdiğinde, tanrı, ona:

“Sen *çıldırılmışın!* Hastasın! Sayıklıyorsun!” diyerek karşılık veriyor (Aeschylus, 2009: 363).

3. SOPHOKLES’İN “AKLINI YİTİREN” KAHRAMANLARI

3. 1. Aias¹⁴

Athena’nın çıldırttığı Aias, silah arkadaşları zannettiği sürü hayvanlarını katleder. Tanrıçanın, Odysseus’a dediği şekliyle:

“O, kimi zaman Atreus’un iki oğlunu¹⁵, kimi zamansa diğer komutanları öldürdüğünü sanıyordu. Bense *çılgınlık nöbetine* tutulan Aias’ı daha da kışkırtıyor, yıkıma sürüklüyordum!” (Sophocles, 1919: 11).

Öte yandan Aias’ın çılgınlığı bir iletir. Hastalıktır.¹⁶ O sebeple de Athena, Odysseus’a:

“Şimdi onun yakalandığı bu iletini sana göstereceğim!” diyor (Sophocles, 1919: 11).

Yanı sıra tanrıça, Aias ile yüz yüze gelmek istemeyen Odysseus’a:

“Bir *deliyi* görmekten mi korkuyorsun?” diye soruyor (Sophocles, 1919: 13).

Kapıldığı çılgınlıktan kurtulan Aias, düşmanları yerine sürü hayvanlarını kılıçtan geçirdiğini fark ettiğinde:

“Zeus’un zalim bakışlı, yenilmez kızı... Bir *çılgınlık nöbeti* sardı başıma!” diye söylüyor (Sophocles, 1919: 43).

Salamisli denizciler korusu ise yığidi:

“İflah olmaz bir ilahi *çılgınlığın pençesine düşmüş*” olarak tasvir ediyor (Sophocles, 1919: 55).

¹³ Yahut Prometheus Desmotes. Bir üçlemenin günümüze bir bütün halinde ulaşan tek eseri. Diğerleri Kurtulmuş Prometheus (Prometheus Lyomenostur) ve Ateş Taşıyan Prometheus’tur (Prometheus Pyrphoros). Olasılıkla İ. Ö 479-424 yılları arasında sahnelenmiştir. İnadın ve başkaldırının tragedyası olarak adlandırılabilir. Ateşi insanoğluna armağan ederek Zeus’un şimşeklerini üzerine çeken dev (ilk kuşak tanrılardan biri olan) Titan Prometheus, tanrı Hephaistos ile gücü ve zorbalığı simgeleyen Kratos ve Bia tarafından Kafkaslar’da bir dağa zincirlenir. Orada azap çekecektir. Tanrı Okeanos gelir ve arabuluculuk yapmayı önerir. Prometheus bu teklifi geri çevirir. Çok geçmeden İo çıkagelir ve hazin öyküsünü anlatır. Titan, İo’ya, oradan oraya sürüklenmesinin sona ereceği ana dek neler olacağını anlatır. Yanı sıra Zeus’un yapacağı bir evliliğin, baş tanrının sonu olacağını bildirir. Bu bir sırdır. Çok geçmeden Hermes gelir ve Prometheus’a bu gizi açıklamasını buyurur. Ne var ki Prometheus konuşmaz. Oyun, Titan’ın –oyundaki koroyu oluşturan- Okeanos kızlarıyla beraber uçurumun derinliklerine (Ölümler Ülkesi olan Tartaros’a) yuvarlanmasıyla son bulur (Selen, 2003: 233; Kott, 2006: 29; Howatson, 2013: 1007).

¹⁴ Şairin en eski yapıtıdır ve olasılıkla İ. Ö 450 civarında ilk kez oynanmıştır. Eser, Troya Savaşı’nda büyük yığıtlıklar sergilemiş olan ve Büyük Aias olarak da bilinen Salamis kralı Aias’ın felaketini konu alır. Olay, harp sırasında, Aias’ın çadırının önünde, deniz kıyısında cereyan eder. Akhilleus’un silahlarının, kendisi yerine Odysseus’a verilmesine öfkelenen Aias, intikam almak ister. Artık birer düşman olarak bildiği silah arkadaşlarını katledecektir. Ne var ki Athena onun aklını kaçırmasına sebep olur. Yiğit, o çılgınlıkla –Akha komutanları sandığı- koyun ve sığırları kılıçtan geçirir. Çılgınlık halinden çıktıktan sonra ise utanca kapılır. Böyle bir utançtan kurtulmanın tek yolu vardır: İntihar etmek. Ne savaş ganimeti Tekmessa ne de –oyundaki koroyu oluşturan- Salamisli denizciler onu bu kararından geri döndürebilirler. Aias, kılıcının üzerine atlayarak canına kıyar. Üvey kardeşi Teukros onu gömmek ister. Ne var ki Agamemnon ve kardeşi Menelaos, Akhalar’a düşmanlık etmiş yiğidin cesedinin kurda kuşa yem olmasından yanadırlar. Nihayetinde Odysseus araya girer ve Aias toprağa verilir (Selen: 2003: 9- 10).

¹⁵ Agamemnon ile Menelaos.

¹⁶ Athena’dan başka Salamisli denizciler ve Tekmessa’nın da nitelendirdiği gibi.

3.2. Antigone¹⁷

Thebaili ihtiyarlardan oluşan koro, Polyneikes'in kente karşı düzenlediği sefere¹⁸ katılan Argoslu önder Kapaneus'u:

"*Delice bir cesarete sahip*" olarak vasıflandırıyor (Sophokles, 1941: 5).

Kreon ise İsmene'nin telaşlı halini şöyle dile getiriyor:

"Az önce içeride *aklı başından gitmiş gibi* şuraya buraya koştuğunu gördüm!" (Sophokles, 1941: 14).

Öte yandan Kreon'un, Antigone'yi, Haimon'un gözleri önünde ölüme gönderecek olması, genç adamı çileden çıkarır. O sebeple de babasına:

"Ne o benim yanımda ölecek ne de bir daha göreceksin yüzümü! Sana katlanan dostlarınla sürdür artık *deliliklerini!*" diyor (Sophokles, 2019: 31).

Aşkın¹⁹ tüm dünyadaki egemenliğini dile getiren koro:

"Ne ölümsüz bir tanrı ne de bir gün ömür süren bir insan kaçabilir senden. Yakalanır ve *çılığına döner!*" diye söylüyor (Sophokles, 1941: 24).

3.3. Trakhisli Kadınlar²⁰

Aşk, tanrıları bile dize getiren bir güçtür. Öyle ise nasıl olur da bir ölümlü ona karşı koyabilir? İşte bu sebeple Deianeira:

"Kocamı ya da bu kızı suçlarsam, *delilik etmiş olurum!*" diyor.

Acı içinde kıvranan Herakles ise Zeus'a²¹ seslenerek:

"Sana sunduğum kurbanların karşılığında bana verdiğin ödül bu mu? Keşke hiç görmeseydim hiç yaşamasaydım bu *amansız çılginliği!*" der.

Öte yandan Hyllos, babasına, Deianeira'nın, at adamdan aldığı aşk iksirini, kocasını bir kez daha kendine bağlamak için kullandığını söylerken:

"Ondan faydalanarak, sende *çılginca bir arzu* uyandırmak istemiş!" diye söylüyor.

¹⁷ Muhtemelen İ. Ö 442 senesinde ilk defa sahnelenmiştir. Bir üçlemenin son eseridir. Diğerleri Kral Oidipus (Oidipous Tyrannos) ile Oidipus Kolonos'ta (Oidipous epi Kolonoi) başlıklarını taşır. Olay, Thebai'de geçer. Kral Kreon, kente ve erkek kardeşi Eteokles'e karşı savaş açan Polyneikes'i düşman ilan eder ve cesedinin gömülmesini yasaklar. Ne var ki Antigone –aynı zamanda dayısı olan- Kreon'un buyruğuna karşı gelir ve Polyneikes'i gömmeye karar verir. Kız kardeşi İsmene'den yardım ister ama beklediği desteği bulamaz. Çok geçmeden de cesedi bir başına toprağa verir. Bu arada yakalanır ve kralın huzuruna çıkarılır. Genç kadın, tanrısal bir yasayı yerine getirdiğini söyleyerek kendini savunur. Lakin Kreon'un emri kesindir. Aynı zamanda oğlu Haimon'un nişanlısı da olan Antigone'yi, bir mağaraya diri diri kapatılmaya mahkûm eder. Haimon, babasını kararından vazgeçirmeye çalışır ama başaramaz. Bu sırada bilici Teiresias, tanrısal yasalara meydan okumanın korkunç sonuçları olacağını söyler. Mağaraya giden Kreon, oğlunu, kendini asmış olan Antigone'nin bedenine sarıllı bir halde bulur. Genç adam, kılıcıyla babasını öldürmeye kalkar. Başaramayınca da kendi canına kıyar. Saraya dönen Kreon'u, bir felaket daha beklemektedir. Olup biteni haber alan kraliçe Eurydike, intihar etmiştir (Çalışlar, 2006: 20- 21; Howatson, 2013: 61).

¹⁸ Bkz. 3. dipnot.

¹⁹ Yahut Eros. Aşk tanrısı.

²⁰ Veya Trakhiniai. Olasılıkla İ. Ö 438 civarında ilk kez sahnelenen –ve ismini, oyundaki korodan alan- eser, efsanevi yiğit Herakles'in feci sonunu sahneye taşır. Olay, Trakhis şehrinde geçer. Herakles, on beş aydır kentten uzaktadır. Geride bıraktığı karısı Deianeira, oğlu Hyllos'u, babasını aramaya gönderir. Bu sırada bir haberci gelerek, Herakles'in Euboia'da olduğunu bildirir. Çok geçmeden yiğidin dostu ve habercisi olan Likhas çıkagelir. Yanında Herakles'in Oikhalia şehrini yağmalarken esir aldığı kadınlar vardır. Bunlardan biri de Herakles'in gönül verdiği İole'dir. Bunu fark eden Deianeira, kocasının sevgisini yeniden kazanmaya karar verir ve at adam Nessos'un, Herakles'in –zehirli- okuyla ölümlü kendisine vermiş olduğu bir aşk iksirinden (at adamın yarısından akan kan) faydalanır. Yiğide, iksire bulduğu bir giysi yollar. Genç kadının, iksirin aslında ölümcül bir zehir olduğunu anlaması uzun sürmez. Lakin artık çok geçtir. Hyllos gelerek, zehre bulanmış giysiden etleri yanan Herakles'in acı içinde kıvrandığını anlatarak, annesini suçlar. Deianeira canına kıyar. Ölmek üzere olan Herakles ise oğlundan, kendisini Oita Dağı'na götürerek bir odun yığını üzerinde yakmasını sonra da İole ile evlenmesini ister. Genç adam babasının arzusunun kabul eder (Howatson, 2013: 953- 954).

²¹ Yiğidin asıl babası. Ölümlü babası ise Amphitryon imiş.

3. 4. Kral Oidipus²²

Haberci, acı gerçeği öğrenen Oidipus'un insanüstü bir öfkeye kapıldığını anlatarak:
"Sanki ilahi bir *çılgnlığa kapılmıştı!*" diyor (Sophokles, 2002: 74).

Krala seslenen koro²³ ise:

"Ey Mutsuz adam! Ne tür bir *çılgnlık* tutsak etmiş seni!" diye söylüyor (Sophokles, 2002: 75).

3. 5. Elektra²⁴

Elektra'nın Orestes'i henüz küçük bir çocukken gizlice alıp kaçırması²⁵, Klytaimnestra'yı çileden çıkarmış. Genç kadının koroya²⁶ söylediğine göre, anneleri:

"Orestes'in geleceğini duyunca yanıma gelip *çılgnca* feryat eder ve "Sen değil misin Orestes'i benden çalan?" dermiş.

Elektra –öldüğü duyulan- Orestes'in yurda döndüğünü haber veren Khrysothemis'e de:

"*Aklını mı kaçırdın ey zavallı kız? İzdırabımızla alay mı ediyorsun?*" diye sorar.

Kılık değiştirmiş Orestes ile yüz yüze gelen Elektra, erkek kardeşinin küllerinin bulunduğu urneyi isterken ise:

"Ey en kıymetlimin hatırası! Babamız öldü. Sen öldüğün için şimdi ben de ölüyüm. Düşmanlarımız bize gülüyor. Sözde annemiz ise sevinçten *çıldırıldı!*" diyor.

²² Yahut Oidipous Tyrannos. İ. Ö 434- 432 arasında oynanmıştır. Olay, Thebai'de, kral sarayının önünde geçer. Kentte veba salgını vardır. Halk, Oidipus'tan yardım ister. Bunun üzerine kral, kayınbiraderi Kreon'u, Apollon'a danışmak üzere Delphoi'a gönderir. Çok geçmeden Kreon geri gelir. Veba, Laios'un katilleri bulunup cezalandırılıncaya dek sürecektir. İşte bu sebeple Oidipus, suçluları aramaya koyulur. Evvela Teiresias ile konuşur. Bilici, Laios'u öldürerek annesiyle evlenen kişinin, Oidipus'un kendisi olduğunu söyler. Buna inanmayan kral, Kreon ile işbirliği yaptığını düşündüğü Teiresias'ı idama mahkûm eder. Ne var ki İokaste araya girer. Genç kadın, bu kehanetin gerçek olamayacağını zira Laios'a, kendi oğlunun eliyle öldürüleceği kehanetinde bulunulduğunda, çocuğun henüz çok küçükken dağda ölüme terk edildiğini anlatır. Laios ise üç yollu bir kavşakta bir soyguncu tarafından katledilmiştir. Böyle bir cinayet işlemiş olduğunu anımsayan Oidipus, saldırıdan kurtulan tek kişinin bulunup getirilmesini buyurur. Bu sırada Korinthos'tan bir haberci çıkagelir ve Polybos'un öldüğünü duyurur. Yanı sıra onun, Oidipus'un asıl babası olmadığını söyler. Habercinin anlattığına göre, kendisi, Oidipus'u seneler evvel Laios'un çobanlarından birinden almış ve –hiç çocukları olmayan- Polybos ile Priboia'ya vermiştir. Acı gerçeğin açığa çıkmasının ardından İokaste, kendini asar. Oidipus ise aynı zamanda annesi olan karısının cesedini gördükten sonra kendi gözlerini oyar (Çalışlar, 2006: 169-170). Ayrıca Bkz. 5. dipnot.

²³ Yahut Thebaili ihtiyarlar korusu.

²⁴ Olasılıkla ilk kez İ. Ö 417 öncesinde sahnelenmiştir. Olay, Mykenai'daki kraliyet sarayının önünde geçer. Orestes, babasının intikamını almak için kente geri döner. Yanında dostu Pylades ve ihtiyar lalası vardır. İhtiyar, Orestes'in Delphoi'daki bir araba yarışında öldüğünü söylemek üzere saraya gönderilir. Orestes ile Pylades ise –ellerinde sözde Orestes'in küllerinin bulunduğu bir urne olduğu halde- onu izlemeye hazırlanırlar. Bu sırada Klytaimnestra, Khrysothemis'i, adakta bulunması için Agamemnon'un mezarına gönderir. Genç kadın, yolda Elektra'ya rastlar. Agamemnon'un öldürülmesinden sonra sarayda adeta bir köle hayatı yaşamakta olan Elektra, kız kardeşini, babalarına, evlatları adına sunuda bulunmaya ikna eder. Klytaimnestra ile Elektra arasında çıkan bir kavga sırasında ihtiyar lalanın belirip, Orestes'in öldüğünü bildirmesiyle Elektra yıkılır. Annesiyle Aigisthos'u bir başına öldürmeye karar verir. Zira Khrysothemis ona yardım etmek istemez. Az sonra Orestes ve Pylades gelirler. Orestes kimliğini açıklar. Ardından Pylades ile saraya girerler. Önce Klytaimnestra'yı ardından Aigisthos'u öldürürler. Atreus hanedanlığı üzerindeki lanet kalkmıştır (Howatson, 2013: 278; Çalışlar 2006: 87- 88).

²⁵ Agamemnon'un öldürülmesinin hemen ardından. Elektra, erkek kardeşini Phokis kralının yanına göndermiş.

²⁶ Mykenaili kadınlardan meydana gelen.

3. 6. Oidipus Kolonos'ta²⁷

Oidipus'un Theseus'a söylediği şekliyle:

"Tanrılar, kutsalı hor görüp *çılgınlığa düşenleri* er ya da geç cezalandırırlar!"

4. EURİPİDES'İN SAHNE ESERLERİNDE "DELİLİK"

4. 1. Medeia²⁸

Koro²⁹, Medeia'ya seslenirken:

"Ve sen Medeia, kalbin *çılgınlık içinde*, Karadeniz'in ikiz kayaları arasından geçerek, baba evinden çok uzaklara geldin!" diye söylüyor.

İason'un Kreusa ile yapacağı evliliğe rıza göstermiş gibi davranan Medeia ise genç adama şöyle diyor:

"Ne olur söylediklerim için bağışla beni!.. *Delisin* sen diyorum kendi kendime. Neden böyle kızılıyorsun ki doğru kararları verenlere?"

²⁷ Ya da Oidipous epi Kolonoi. İlk olarak İ. Ö 401 yılında oynanmıştır. Olay, Atina'nın biraz kuzeyinde yer alan Kolonos'ta geçer. Kör Oidipus yanında kızı Antigone olduğu halde Kolonos'a gelir. Halk, onu kentte istemese de ihtiyar, evvelden bu yerde –Erinyesler korusunda- öleceği kehanetini işittiği için gitmek istemez. Atina'nın kralı olan Theseus'a başvurur. Theseus, onu koruyacağına söz verir. Yanı sıra öldüğünde cenazesini toprağa vermeyi vaat eder. Bu sırada İsmene yaklaşır ve babasına Thebai'deki taht kavgasını anlatır. Oidipus öfkelenir. Az sonra Kreon gelir. Oidipus'u geri dönmesi için ikna etmeye çalışır. Başaramayınca da her iki kızını rehin alır. Lakin Theseus araya girer ve onu tutuklatır. Sonrasında Polyneikes gelir. Eteokles'e karşı kendisini desteklemesini ister. Oidipus ise her iki oğluna da lanet yağdırır ve ölümlerinin, birbirlerinin ellerinden olması için dua eder. Ardından ortadan kaybolur. Bir haberci, ihtiyarın gözlerden uzak bir yerde, Theseus'un yanında öldüğünü bildirir (Selen, 2003: 164; Howatson, 2013: 653-654).

²⁸ İlk olarak İ. Ö 431 senesinde sahnelenmiştir. Oyuna adını veren Medeia, Kolkhis kralı Aietes'in kızısıymış. Aynı zamanda bir büyücüymüş. Genç kadın, meşhur Altın Post'u ele geçirmek için Kolkhis'e gelen –İolkos kralının oğlu- İason'a âşık olmuş. Evvela genç adamın postu elde etmesini sağlamış. Ardından onunla birlikte kaçmış. Medeia, İolkos'ta, İason'un amcası Pelias'tan, İason'a ve ailesine karşı yaptığı haksızlıkların intikamını almış. Önce İason'un babası Aison'u, içine büyümlü otlar attığı bir kazanda kaynatıp gençleştirmiş. Ardından Pelias'ın kızlarını, aynı şeyi yapmaya ikna etmiş. Lakin onlara işe yaramaz otlar verince, Pelias, kaynayan kazanda ölmüş. Bunun üzerine Pelias'ın oğlu Akastos, İason ile Medeia'yı ülkeden kovmuş. Çift, Korinthos'a sığınmış. Euripides'in yapıtı, çiftin bu kentte yaşadıklarını anlatır. Buna göre, İason, Korinthos kralı Kreon'un kızıyla evlenmeye karar verir. Lakin bu hamleyi, istikbali düşünerek yaptığını ileri sürer. Medeia çok öfkelenir. Öte yandan Kreon endişelidir. Medeia'nın, kendisinden ve kızı Kreusa'dan öç almasından korkar. Bu sebeple genç kadını –ve iki çocuğunu- sürer. Medeia, kentte bir gün daha kalmak için ricacı olur. Evvela saraya zehirli bir giysi ve taç göndererek, prensesin ve babasının ölümüne sebep olur. Sonra kendi çocuklarını katleder. Ardından perişan bir durumda olan İason'u geride bırakarak Atina'ya kaçar (Howatson, 2013: 589- 590).

²⁹ Ya da Korinthoslu kadınlar korosu.

4. 2. Hippolytos³⁰

Hippolytos'a tutulan lakin derdini kimselere açamayan Phaidra, kapıldığı illetin etkisiyle sürekli sayıklamaktadır. Genç kadın, dadısına:

“*Delirdim mi acaba? Yoksa bir tanrının gazabına mı uğradım? Ne fena şey şu çılgınlık!*” diye söylüyor.

Aşk tanrısının kudretini ululayan koro³¹ ise:

“O, karaların, denizlerin üzerinde uçar, altın oklarıyla vurduklarının yüreklerini büyüler, *çıldırır!*” diyor.

4. 3. Hekabe³²

Gözleri oyulan Polymestor, Hekabe'ye, kızı Cassandra'nın öleceği kehanetinde bulunduğu anda, ihtiyar kraliçe şöyle karşılık veriyor:

“Tyndareos'un kızının³³ böyle bir *delilik* yapması mümkün değil!”

Kral, Agamemnon'un da karısı tarafından katledileceğini bildirir. O zaman Agamemnon:

“*Sen çıldırır mı? Yoksa belanı mı arıyorsun?*” diye sorar (Euripides, 2010: 138).

³⁰ İlk kez İ. Ö 428 yılında oynanan eser, Theseus ile Hippolyte'nin oğlu olan Hippolytos'un hazin sonunu anlatır. Olay, Troizen'de, Theseus'un sarayında geçer. Önce Aphrodite görünür. Tanrıça, Hippolytos'a kızgındır. Zira genç prens, kendini Artemis'e adanmıştır. Aphrodite'i ise hor görmektedir. Ne var ki delikanlı bu saygısızlığının bedelini canıyla ödeyecektir. Aphrodite, Hippolytos'u cezalandırmak için, üvey annesi olan Phaidra'yı ona âşık edecektir. Üstelik Phaidra da tıpkı Hippolytos gibi ölecektir. Çok geçmeden Hippolytos belirir. Genç adam, Artemis'e saygılarını sunarken, Aphrodite'i görmezden gelir. Bu arada Phaidra hastalanmış, yemeden içmeden kesilmiştir. Nihayetinde dadısına açılan genç kadın, üvey oğluna olan aşkı itiraf eder. Az sonra da en büyük kâbusu gerçek olur. Hippolytos her şeyi öğrenmiştir. Delikanlı, üvey annesine hakaretler yağdırır. Phaidra intihar etmeye karar verir. Ardından saraydan çılgınlıklar yükselir. Genç kadın, kendini asmıştır. Tam o sırada Theseus da kente döner. Karısının canına kıydığını öğrenen kral, onun ölmeden önce yazdığı mektubu okuyunca öfkeden deliye döner. Güya Hippolytos, üvey annesini iğfal etmiştir. Kral, tanrı Poseidon'dan, oğlunu öldürmesini diler. Yanı sıra onu kovar. Az sonra bir haberci gelerek, Hippolytos'a olanları anlatır. Delikanlı, sahilde arabasını sürerken, denizden devasa bir dalga yükselmiş ve bir boğaya dönüşerek, atları ürkütmüştür. Hayvanlar, arabayı kayalara çarpınca, Hippolytos ölümcül yaralar almıştır. Çok geçmeden Artemis görünür ve her şeyin, Aphrodite'in plânı olduğunu açıklar. Baba ile –ölüm döşeğindeki- oğlu barışırlar. Artemis, Troizen'de Hippolytos onuruna bir kült kuracağını muştular (Euripides, 2015: 5- 13).

³¹ Troizenli kadınlardan oluşan.

³² Olasılıkla ilk kez İ. Ö 426 senesinde sahnelenen eser, Troya Harbi'nde katledilen kral Priamos'un karısı olan Hekabe'nin öyküsünü anlatır. Olay, Khersonesos'ta (Gelibolu Yarımadası) geçer. Savaş sona ermiş, Troya'nın kadınları, Yunanlı komutanlar arasında paylaşılmışlardır. Donanma dönüş için hazırlanırken, Akhilleus'un hayaleti silah arkadaşlarına görünür ve –Hekabe ile Priamos'un kızları olan- Polyksene'nin kendisine kurban edilmesini ister. Umutsuzluğa düşen Hekabe –evvelden hayatını kurtardığı- Odysseus'tan yardım ister ama istediğini alamaz. Polyksene ise köle olarak yaşamaktansa ölmeyi yeğler ve kurban edileceği yere gider. Kızını toprağa vermeye hazırlanan yaşlı kadın başka bir acıyla daha yüzleşmek zorunda kalır. Vaktiyle güvenlikte olsun diye Khersonesos kralına emanet etmiş oldukları en küçük oğulları Polydoros'un öldüğünü öğrenir. Troya'nın düşüşünden sonra kral Polymestor, delikanlının yanında getirdiği hazineye el koyup onu öldürmüş ve bedenini denize atmıştır. Oğlunun cesedi önüne getirilen Hekabe, onun öcünü alsın diye Agamemnon'a yalvarsa da bir şey elde edemez. Ardından kendisi intikam almaya karar verir. Evvela Polymestor ile oğullarını çadırına çeker. Sonrasında Troyalı kadınlar, kralın gözlerini oyup, oğullarını öldürürler. Kör adam –Agamemnon'un buyruğuna göre ıssız bir adaya terk edilmeden evvel- Hekabe'nin dişi bir köpeğe dönüşeceği kehanetinde bulunur (Howatson, 2013: 364; Euripides, 2013: 60).

³³ Veya Klytaimnestra.

4. 4. Andromakhe³⁴

Öndeyişte, Neoptolemos'un –Apollon'dan af dilemek üzere- Delphoi'a gittiğini ifade eden Andromakhe:

“Geçmişte *çılgnlık edip* Pytho'ya³⁵ gittiği ve tanrıya, babası Akhilleus'u niçin öldürdüğünü sorduğu için!” diyor (Euripides, 2010: 18).

4. 5. Elektra³⁶

Annesini katletmiş olan Orestes'e seslenen Kastor³⁷:

“Kerler, dehşet saçan köpek- yüzlü ölüm tanrıçaları, sen *çılgn gibi* koşarken, hiç peşini bırakmayacaklar!” diye söylüyor

4. 6. Herakles³⁸

İris, Lyssa'ya seslenerek:

“Bu adama *çılgnlık* gönder! Aklımı başından al ki içine düştüğü *çılgnlıkla* kendi çocuklarını öldürsün!” diyor (Euripides, 1943: 43).

Lyssa ise Hera'nın buyruğuna uyacağını dile getirerek:

“İlk işim, çocukları öldürtmek olacak! *Çılgnlığı* geçene dek kendi çocuklarını öldürdüğünün farkında bile olmayacak katil!” diye söylüyor (Euripides, 1943: 45).

Öte yandan koro³⁹:

“Talihsiz Hellas!.. Lysa'nın *çılgn* dansına eşlik eden iyilikseverinden mahrum kalacaksın!” diyor.

³⁴ Muhtemelen ilk kez İ. Ö 425 yılında sahnelenmiştir. Oyuna ismini veren Andromakhe, Thebai prensesiymiş. Priamos'un oğlu Hektor ile evlenmiş. Çiftin, Astyanaks adını verdikleri bir oğlu olmuş. Kocası, Troya Savaşı sırasında Akhilleus tarafından öldürülen genç kadının küçük oğlu da kentlin düşmesinin ardından, surlardan atılarak öldürülmüş. Yunanlılar arasındaki ganimet paylaşımı sırasında –Akhilleus'un oğlu- Neoptolemos'un payına düşen Andromakhe'nin yeni yurdu artık Phthia imiş. Euripides'in eseri, genç kadının buradaki yaşamından bir kesit sunar. Buna göre, Neoptolemos'a bir oğul veren Andromakhe, onun, sonradan evlendiği Hermione'nin kıskançlığının kurbanı olur. Hermione'nin çocuğu olmamaktadır ve o, bu işte Andromakhe'nin parmağı olduğundan şüphelenir. Kocasının Delphoi'a gitmesinden faydalanan Hermione, babası Menelaos'un da yardımıyla Andromakhe ile oğlunu öldürmeye kalkar. Thetis Tapınağı'nda saklanan anne- oğlu dışarı çıkmaya zorlar. Ne var ki Neoptolemos'un dedesi Peleus araya girer ve onları kurtarır. Az sonra Neoptolemos'u Delphoi'da katletmiş olan Orestes çıkarılır. Genç adam, eski nişanlısı olan Hermione'yi kaçırr. Bu sırada Neoptolemos'un cesedi getirilir. Çok geçmeden Thetis görünür ve Peleus'u teselli eder (Howatson, 2013: 56; Latacz, 2006: 361).

³⁵ Delphoi'un eski adı.

³⁶ Olasılıkla ilk defa İ. Ö 417 yılında oynanmıştır. Yapıt, Sophokles'in “Elektra”sıyla aynı temaya sahip olmakla birlikte kimi ayrıntılarda farklılıklar sergiler. Buna göre, Aigisthos, doğuracağı oğullardan hiçbirini taht üzerinde hak iddia etmesin diye Elektra'yı, yoksul bir çiftçi ile evlendirir. Yoksulluğuna karşın soylu bir aileden gelen bu çiftçi, kendisini Elektra'ya layık görmediği için – yanı sıra Orestes'in bir gün geri geleceğinden korkarak- ona dokunmaz. Kardeşlerin, annelerinden evvel Aigisthos'u katletmeleri ise Aiskhylos'un anlatısına uyar (Howatson, 2013: 279; Euripides, 2008: 98). Ayrıca Bkz. 24. dipnot

³⁷ Klytaimnestra ile Helene'nin ikiz erkek kardeşlerinden (Dioskurlar'dan) biri. Diğeri Polydeukes'tir. Efsaneye göre, Leda'nın, biri Zeus'tan; diğeri Tyndares'tan olan ikizleri, ölümsüzleştirilerek –İkizler Takımıyıldızı olarak- gökyüzüne yerleştirilmişler.

³⁸ Veya Herakles'in Çılgnlığı (Herakles Mainomenos). İlk defa İ. Ö 416 yılında oynanmıştır. Olay, Thebai'de, Herakles'in sarayında geçer. Yiğit, on iki işinin sonuncusunu tamamlamak üzere Hades'e inmiştir. Onun yokluğundan faydalanan Lykos, Thebai kralı ve aynı zamanda Herakles'in kayınpederi olan Kreon'u öldürmüş ve tahta çıkmıştır. Zorba Lykos, Herakles'in karısı Megara'yı, üç küçük çocuğunu ve Amphitryon'u ölümle tehdit eder. Onlar da Zeus'un sunağına sığınrlar. Lykos bu kez de onları yakmakla tehdit eder. O sırada Herakles çıkarılır. Ailesini kurtarır ve Lykos'u öldürür. Ne var ki Hera olaya karışır. Nefret ettiği yiğidi çıldırtsin diye tanrıça Lyssa'yı –tanrıların habercisi İris eşliğinde- gönderir. Herakles'in benliğini saran Lyssa, onun, karısını ve çocuklarını katletmesine sebep olur. Kapıldığı çılgnlıktan kurtulan Herakles, ümitsizliğe düşer. Fakat az sonra Theseus gelir ve onu cesaretlendirir. Birlikte Atina'ya gitmek üzere yola koyulurlar (Howatson, 2013: 380).

³⁹ Thebaili ihtiyarlardan meydana gelen.

Haberci ise Lykos'u öldüren Herakles'in tuhaf davranmaya başladığını anlatıyor. O vakit ihtiyar babası, yiğide:

"Az evvel akıttığın kan mı seni böyle *çıldırtdı*?" diye sormuş (Euripides, 1943: 50).

Herakles'in üç küçük çocuğunu katlettiğini haber alan koro:

"Zalim baba! Senin üç çocuğun vardı. O uğursuz *deliliğinin* içinde üçünü de öldürdün!" diye söylüyor (Euripides, 1943: 53).

Amphitryon ise Thebaili ihtiyarlara seslenerek, saraydan uzaklaşmalarını salık veriyor:

"Şu uyanan⁴⁰ *çılğından* kaçın! Birazdan yeniden öldürecek ve *kapıldığı çılğınlıkla* Kadmos'un kentini harap edecek!" diyor (Euripides, 2018: 41).

Ailesini katlettikten sonra uyuyakalan Herakles, kendine geldiğinde bir çılğınlık nöbetine kapıldığını anımsamaz. Yiğidin babasına söylediği şekliyle:

"*Aklımı kaçırdığımı* hatırlamıyorum!"

"Bu *çılğınlığa* nerede kapıldım?" (Euripides, 1943: 62- 63).

Öte yandan Amphitryon –Megara ve çocukların cesetlerini gören- Theseus'a, katilin kendi oğlu olduğunu söylerken:

"Bir *deliliğe kapıldı* ve yüz başlı Hydra'nın⁴¹ zehrine batırdığı oklarla yaptı bu işi!" diye söylüyor (Euripides, 1943: 66).

4. 7. Troyalı Kadınlar⁴²

Hekabe, koroya⁴³:

"Kassandra'nın çadırından çıkmasına müsaade etmeyin! *Aklı başında değil!*" diyor.

Talthybios'a ise:

"Kızım Kassandra, *çıldırtdı bir halde* bize doğru koşuyor!" diye söylüyor.

İhtiyar kraliçe, Kassandra'ya da:

"Meşalenı bana ver çocuğum! Böyle *delirdi bir halde* koşarken düzgün tutamazsın onu!" diyor.

Kassandra ise kapıldığı esrimeyi:

"Tanrısal *çılğınlık*" olarak nitelendiriyor.

Öte yandan Talthybios da Kassandra'ya hitap ederken diyor ki:

"Apollon seni *çıldırtdırmamış olsaydı*, komutanlarımıza ettiğın küfürler için cezalandırılırdın!" (Euripides 2010: 189- 198).

⁴⁰ Herakles, karısını ve çocuklarını katlettikten sonra derin bir uykuya dalmıştı.

⁴¹ Veya Lerna Hydra'sı. Canavar. Çok başlı yılan. Yaratığı öldüren Herakles, oklarını, onun zehirli kanına bulamış.

⁴² Ya da Troades. İlk kez İ. Ö 415 senesinde sahnelenmiştir. "Troya Üçlemesi"nin son oyunudur. Öncekiler –günümüze parçalar halinde ulaşmış olan- Aleksandros ve Palamedes'tir. Olay, artık bir yıkıntıdan ibaret olan Troya şehrinin kumsalında geçer. Kocaları katledilen kadınlar, kaygıyla başlarına gelecekleri beklemektedirler. Yunanlılar'ın ulağı olan Talthybios, kadınların, galipler arasında paylaşılacağını haber verir. Kraliçe Hekabe, Odysseus'a; kızı Kassandra ise Agamemnon'a tutsak olarak verilecektir. Kraliçenin diğer kızı Polyksene ise Akhilleus'un mezarı üzerinde kurban edilmiştir. Kassandra'nın, Yunanlılar'ın başına gelecek felaketleri bildirmesi ve –Neoptolemos'un payına düşen- Andromakhe'nin, oğlu Astyanaks ile birlikte görünmesinin ardından Talthybios gelir ve küçük çocuğu öldürmek üzere götürür. Bunu Menelaos ile Helene'nin karşılaşması izler. Oyun, Talthybios'un, Astyanaks'ın cesediyle birlikte görünmesinin ve Hekabe'nin, çocuğın gömülmesi için gerekenleri söylemesinin ardından kentin ateşe verilmesiyle sona erer (Latacz, 2006:304; Howatson, 2013: 962).

⁴³ Tutsak düşmüş Troyalı kadınların oluşturduğu.

4. 8. İon⁴⁴

Ksuthos, İon'u kucaklamaya çalıştığı vakit, delikanlı:

“Kaba ve *aklını kaçırmış* yabancılarla tartışmayı sevmem!” diyor.

Genç adam, Kreusa, annesi olduğunu iddia ettiğinde ise:

“*Aklını başından almış* tanrı!” diye söylüyor.

4. 9. İphigenia Tauris'te⁴⁵

Peşine düşen Erinysler'den kurtulmaya çalışan Orestes, Apollon'a başvurur. Yiğidin söylediği şekliyle:

“Bu *çılgin* kaçıştan kurtulmak için ne yapmam gerektiğini sormak için sana geldim!” (Euripides, 2017a: 4).

Orestes ile Pylades'i kurban edilmek üzere İphigeneia'ya getiren çoban –buhran geçiren- Orestes'in halini şöyle tasvir ediyor:

“Başını sağa sola salladı, boğuk boğuk inledi. Elleri ayakları titredi ve ani bir *çılginliğe kapılarak* avcılar gibi bağırmağa başladı!” (Euripides, 2017a: 11).

Yine Taurisli çobanın söylediği gibi, *çılginlığı* sona eren yiğit:

“Ağzından köpükler saçarak yere yığılmıştı!” (Euripides, 2017a: 11).

Öte yandan habercinin, yabancıların kaçmasına yardım etmekle suçladığı koro⁴⁶:

“*Deli misin?* Yabancıların kaçışıyla ne ilgimiz olabilir?” diye soruyor (Euripides, 2017a: 53).

⁴⁴ Olasılıkla ilk kez İ. Ö 414 senesinde sahnelenen yapıt, İonialılar'ın atası olan İon'un gerçek anne babasıyla bir araya gelişini anlatır. Efsane, İon'un babasının Ksuthos olduğunu söylese de Euripides, delikanlının babasını, Apollon olarak göstermiştir. Olay, Delphoi'da geçer. Vaktiyle Apollon ile birleşen –Atina kralı Erekhtheus'un kızı olan- Kreusa, bir erkek çocuk dünyaya getirmiş ve onu bir sepet içine koyarak kayalık bir yerde bırakmıştır. Hermes tarafından Delphoi'a götürülen çocuk, tapınak rahibesi tarafından büyütülmüştür. Kreusa ise Ksuthos ile evlenmiştir. Lakin bir türlü çocukları olmamıştır. İşte bu sebeple çift, Delphoi'daki kâhine danışmak üzere tapınağa gelir. Kâhin, Ksuthos'a, tapınaktan çıkarken gördüğü ilk çocuğun, oğlu olacağını söyler. Bu çocuk, tapınak hizmetlilerinden biri olan İon'dur. Tanrının arzusuna boyun eğen Ksuthos, onu evlat edinir. Kreusa ise bu durumdan hoşnut değildir. Hatta genci zehirlemeye kalkar. Nihayetinde tapınak rahibesi, elinde, bebek İon'un taşındığı sepetle belirir. Kreusa sepeti tanıır ve anne oğul kavuşurlar. İon, Apollon'un oğlu olduğunu öğrenir. Athena'nın belirip, Ksuthos'un, İon'u kendi oğlu olarak bilmeye devam edeceğini söylemesiyle oyun biter (Selen, 2003:108; Grimal, 2012: 326).

⁴⁵ Veya İphigeneia he en Taurois. İlk defa İ. Ö 413 yılında oynanmıştır. Olay, Tauris'te (Kırım Yarımadası) geçer. İphigeneia, Artemis Tapınağı'nda rahibedir. Kral Thoas'ın buyruğuna uygun olarak, gemileri batınca karaya çıkan yabancıları tanrıçaya kurban etmektedir. Bir gün yine böyle iki yabancı tapınağa getirilir. Bunlar, Orestes ile Pylades'tir. Uzun bir konuşmanın ardından İphigeneia onları tanıır. İki genç adam, amaçlarının, Tauris'teki Artemis heykelini alıp Yunanistan'a götürmek olduğunu söylerler. Delphoi kâhini böyle istemiştir. Genç kadın, onlara yardım etmeye karar verir ve bir plân yapar. Yabancıların, anne katili olduklarını ve Artemis heykelini kirlettiklerini söyler. Kurban edilmelerinden önce hem heykel hem de kendileri temizlenmeli, denizde yıkanmalıdırlar. Kral Thoas bunu kabul eder. Yabancılar, gönülsüzmüş gibi davranarak kendilerini zincirletirler. Ardından İphigeneia, muhafızlara, fazla yaklaşmamalarını söyler. Törenin kutsallığına gölge düşmemelidir. Böylece kaçarlar. Her ne kadar dalgalar, gemiyi kıyıya savursa da tanrıça Athena görünür ve Thoas'ı, gençleri bırakmaya ikna eder (Erhat, 2007: 161; Latacz, 2006: 335). Ayrıca Bkz. dipnot 12.

⁴⁶ Ya da Yunanlı tutsak kızlar korosu.

4. 10. Fenikeli Kadınlar⁴⁷

İokaste, krallığını kardeşine devretmeye yanaşmayan Eteokles'e:
"Seni böyle *çıldır*tan tanrıçaların en fenası olan Philotimia⁴⁸!" diyor.

4. 11. Orestes⁴⁹

Orestes, annesini katlettikten sonra aklını kaçırmıştır. Elektra'nın, Helene'ye dediği gibi:

"Annemizin kanı, onu boğup *çılgnılığa sürüklüyor!*" (Euripides, 2020: 6).

Helene ise kocasını ve evini ardında bırakıp, Troya'ya gidişini, ilahi güçlerle ilişkilendiriyor:

"Tanrıların telkiniyle bir *çılgnılığa kapıldım!*" diyor (Euripides, 2020: 7).

Öte yandan Elektra, koroya⁵⁰:

"Ağabeyimin *çılgn halini* görmek, gözlerimi yaşlarla dolduracak!" diye söylüyor (Euripides, 2020: 10).

Orestes ise Elektra'ya:

"Beni yatağa yatır! *Çılgnlık nöbetinden* çıkınca bitkin düşüyorum!" diyor (Euripides, 2020: 14).

Hezeyan halindeki genç adam yine kız kardeşine:

"Bana Loksias'ın⁵¹ armağanı, boynuzdan yapılan yayımı getir! Beni *çılgnılığa sürüklemeye* gelecek tanrıçaları onunla durdurmamı söylemişti tanrı!" diyor (Euripides, 2020: 16).

Orestes, Menelaos'a da:

"Annemi öldürmenin cezası olarak *çılgnlık nöbetleri* geçiriyorum!" diye söylüyor (Euripides, 2020: 21).

Öte yandan Menelaos, Orestes'e, onu çıldır tanrının Erinysler mi olduğunu soruyor:

"Annemi öldürdüğün için seni *çılgnlık nöbetlerine* onlar mı soktu?" (Euripides, 2020: 21).

Tyndareos ise Orestes'e:

"Annemi öldürmenin bedelini *çılgnlık nöbetleriyle* ödüyorsun!" diyor (Euripides, 202: 27).

Dostu Pylades'e hitap eden Orestes, onu uyarıyor ve:

"Dikkât et *çılgnlığım* sana da bulaşmasın!" diye söylüyor (Euripides, 2020: 38).

Koro ise Orestes'e seslenerek:

"Hangi acı, kendi elinle öz annenin kanın akıtmaktan daha kötüdür? Agamemnon'un oğlu, bu yaptığın yüzünden *çılgnılığa kapıldın* ve bakışları kanı donduran Erinysler'in kurbanı oldun!" diyor (Euripides, 2020: 40).

⁴⁷ Yahut Phoinissai. Muhtemelen ilk kez İ. Ö 409 yılında oynanan eserin konusu, Aiskhylos'un "Thebai'ye Karşı Yediler"i ile aynıdır. İokaste, Eteokles ile Polyneikes'i barıştırmaya çalışsa da başaramaz. Eteokles'in, krallıktan vazgeçmeğe niyeti yoktur. Bu durumda Polyneikes, savaşı sürdürmelidir. Bu sırada Teiresias, Kreon'a, bir oğlunu kurban ederse, Thebai'nin galip olacağını söyler. O vakit -Kreon'un küçük oğlu- Menoikeus, babasının karşı çıkmasına rağmen kendi hayatını feda eder. Thebai ordusu, ilk saldırıda Argoslular'ı püskürtmeyi başarsa da anlaşmazlığı çözecek olan, Eteokles ile Polyneikes'in vuruşması olacaktır. Kardeşlerin ölümünün ardından İokaste canına kıyar. Yeni kral Kreon, Polyneikes'in cesedinin gömülmeyeceğini bildirir ve Oidipus'u şehirden kovar. Ona, Antigone eşlik edecektir (Selen 2003: 80; Howatson, 2013: 736). Ayrıca Bkz. 3. dipnot.

⁴⁸ Kelime anlamı: Hırs ya da ihtiras.

⁴⁹ İlk kez İ. Ö 408 senesinde oynanmıştır. Olay, Mykenai'daki kraliyet sarayında geçer. Annesi Klytaimnestra ile aşığı Aigisthos'u öldüren Orestes'in ardına düşen Erinysler, genç adamı delirtmişlerdir. Onunla, kız kardeşi Elektra ilgilenmektedir. Argos halkı, kardeşleri cezalandırmak üzeredir. O sırada Menelaos, Helene ile birlikte Troya'dan döner. Orestes'in yardım isteğini geri çevirir. Kardeşler ölüme mahkûm edilirler. İki kardeş -Pylades'in ısrarıyla- Helene'yi öldürüp, Hermione'yi rehin almayı planlarlar. Çok geçmeden Helene ortadan kaybolur. Orestes ile Elektra, Menelaos onlara yardım etmezse Hermione'yi öldüreceklerini söylerler. Ne var ki Apollon işe karışır. Helene'nin tanrıçalaştırıldığını bildirir. Tanrı, Orestes'e -Atina'da aklandıktan sonra- Hermione ile evlenmesini, kız kardeşini ise Pylades'e vermesini buyurur. Menelaos da kendine yeni bir eş bulmalıdır (Howatson, 2013: 669).

⁵⁰ Argoslu kadınlardan oluşan.

⁵¹ Ya da Apollon.

Öte yandan Elektra, koroya:

“Tanrıların *çilgınlığa sürüklediği* zavallı Orestes evden çıkıp gitti mi?” diye soruyor (Euripides, 2020: 40).

4. 12. Bakkhalar⁵²

Kendisini bir tanrı olarak ululamayan Thebai'nin soylu ve sıradan kadınlarını çıldırtan Dionysos, koroya⁵³:

“Onları *delirtip* saraydan kaçtırtım!.. Tüm Thebaili kadınları da onlarla birlikte *çilgına çevirip* dağlara sürdüm!” diyor (Euripides, 2021: 5).

Pentheus ise Diyonizos'a saygılarını sunmak üzere hazırlanan⁵⁴ Kadmos ile Teiresias'ı azarlıyor:

“Bu ne *çilgınlık*?.. Sizi ihtiyar halinizle böyle sapıtmış görmekten utanıyorum!” (Euripides, 2021: 14).

Öte yandan Teiresias'ın Pentheus'a dediği şekliyle:

“Bakkhosçu esriklik ve *çilgınlıkta* kehanet gücü vardır. Tanrı bir bedene girince, *çıldırıldığı* kişiye olacakları söyler. O, Ares'in kuvvetine de sahiptir. Ara sıra ordular saf tutup savaşa hazırlanırken aniden korkuya kapılırlar... Bu *çilgınlık* da Dionysos'tan kaynaklanır.”

Yine Teiresias'ın –Dionysos'un tanrılığını reddeden- Pentheus'a dediğine göre:

“Sen fena bir *çilgınlığa kapılmışsın!*” (Euripides, 2021: 17).

Yaşlı bilici, Pentheus, Dionysos'un –taşlanarak- öldürüleceğini söylediğinde ise:

“Artık iyice *delirdin!*” diyor (Euripides, 2021: 18).

Öte yandan koro, tutkularının esiri olanları:

“Akılsız *çilgınlıklar*” olarak vasıflandırıyor.

Yine koronun dile getirdiği gibi:

“Er ya da geç gerçekleşir ilahi adalet!.. *Çilgınlığa düşüp* tanrıları hor görenleri cezalandırır!”

Lidyalı Bakkhalar korusu, tanrının çıldırtıp dağlara sürdüğü Kadmos kızlarını gözetlemeye giden Pentheus'u nitelendirirken:

“Kadın kılığındaki *deli*” diyor (Euripides, 2021: 46).

Öte yandan koroya hitap eden haberci, Pentheus'u parçalayan Bakkhalar'ı:

“Tanrının esiniyle *çilgına dönmüş*” olarak vasıflandırıyor (Euripides, 2021: 50).

Kadmos ise kapıldığı ilahi çilgınlıktan kurtulan Agaue'ye:

“Sen *çıldırılmıştın!*” diyor (Euripides, 2021: 58).

⁵² Ya da Bakkhai. Muhtemelen İlk defa İ. Ö 406- 400 arasında sahnelenmiştir. “Bakkhalar”, Şarap tanrısı Dionysos'un (Bakkhos) kutsal ayınlarına katılan kadınları imler. Onlar, çıplak bedenlerini benekli ceylan postuyla örter, başlarına sarmaşık çelengi sarar, ellerine, ucunda bir çam kozalağı bulunan, sarmaşık ve asma yapraklarıyla sarılı değnekler (thyrsos) alırlarmış. Şarkı söyleyip dans ederek dağlarda dolaşır, kendilerinden geçerek, doğayla birlik olurlarmış. Dionysos'tan aldıkları esinle doğaüstü güçler gerektiren işler yaparlarmış. Ağaçları kökünden söker, vahşi hayvanları parçalar ve etlerini çiğ olarak tüketirlermiş. Euripides'in “Bakkhalar”ında ise –Zeus ile Semele'nin oğlu- Dionysos, insan biçimine girerek inancını yaymak için Thebai'ye gelir. Ne var ki hem kral Pentheus hem de annesi –ve Semele'nin kız kardeşi olan- Agaue, onun tanrılığını görmezden gelirler. Öfkelenen Dionysos, Thebaili kadınları çıldırtarak, Kitharion Dağı'na sürükler. Bu sırada ne büyükbabası Kadmos'un ne de Teiresias'ın uyarılarını dikkate alan Pentheus, Dionysos'un yakalanıp getirilmesini ister. Ardından atların tavlmasına hapsettirir. Çok geçmeden olağanüstü olaylar gerçekleşir. Yer sarsılır, saray yıkılır. Az sonra bir haberci (çoban) gelir ve krala, kadınların dağdaki hallerini anlatır. Onlar topraktan ve bitkilerden şarap, süt ve bal yapıyorlardır. Yanı sıra büyük baş hayvanları parçalıyor, köyleri yağmalıyorlardır. Olup biteni bizzat görmesi için Pentheus'u kışkırtan Dionysos, önce onu kadın kılığına girmeye ikna eder. Ardından bir ağacın tepesine oturtur. Ne var ki kadınlar onu fark eder ve ağacı sökerler. Yere düşen Pentheus'u parçalarlar. Agaue ise –bir aslan yavrusu sandığı- oğlunun başını keserek, elinde tuttuğu değneğin ucuna geçirir ve kente döner. Akli başına geldiğinde ise artık çok geçtir. Kadmos ve ailesi sürgüne mahkûm olurlar (Erhat, 2007: 71; Euripides, 2001: 16; Latacz, 2006: 281- 284).

⁵³ Lidyalı Bakkhalar'dan meydana gelen.

⁵⁴ Bedenlerine benekli ceylan postu saran iki adam, ellerinde birer değnek tutmaktadırlar.

4. 13. İphigeneia Aulis'te⁵⁵

İphigeneia'nın kurban edilecek olması, Agamemnon'u kedere boğar. Yiğidin çadırının önünde bekleyen ihtiyar hizmetkârı:

"Kralım, nedir seni bu kadar üzen? *Çıldırılmış* bir insanın ifadesi var yüzünde!" diye söylüyor (Euripides, 2017b: 3).

Öte yandan evvelden kızını Artemis'e kurban etmek düşüncesinde olan Agamemnon, fikrini değiştirir. Menelaos'a:

"Başta aldığım yanlış kararı doğrusuyla değiştirdiğim için *deli mi oldum?*" diye soruyor (Euripides, 2017b: 15)

Klytaimnestra –konuştuğu ihtiyar hizmetkârdan- Agamemnon'un, öz evladını öldürmeyi plânladığını öğrendiğinde:

"Kocam *çıldırılmış olmalı!*" diyor (Euripides, 2017b: 36).

İphigeneia, babasına:

"Ölümü arzulamak, *deliliktir!* İyi ölmektense kötü yaşamayı yeğlerim!" diye söylüyor.

Agamemnon ise:

"Çocuklarımı severim! Aksi halde *deli olmam* gerekirdi!" diyor (Euripides, 2017b: 50).

5. SONUÇ

Eski Yunan düşüncesine göre, delilik, trajik olaylara sebep olur. Bu düşüncenin sanattaki yansıması, belki de en somut biçimiyle Klasik Çağ Atina'sında kaleme alınmış tragedyalarda karşımıza çıkar. Aiskhylos, Sophokles ve Euripides'in sahne eserlerinde, aklını yitiren kahramanlar ilahi bir öfkenin kurbanı olanlardır. Yanı sıra onları yıkıma uğratan başka etmenler bulunur. Bunlar arasında suçluluk hissi, sorumluluk duygusu, kibir, hüznün, acı, utanç ve onur yer alır.

Aiskhylos'un "Thebai'ye Karşı Yediler" başlıklı tragedyasında, aklını yitiren karakterler arasında, ilk sırada savaş çılgınlığına kapılmış düşman askerleri yer alır. Öte yandan Oidipus ve ailesini çılgınlığa sürükleyen, Olymposlu tanrılarıdır. Kralın kendi gözlerini oymasına sebep olan ise acıdan aklını yitirmesidir. "Yakarıcılar"da, Aigyptos'un oğullarını çıldırıtın, öfkeleridir. Öte yandan İo'yu delirten şey, çektiği acıdır. "Oresteia" üçlemesinin ilk yapıtı olan "Agamemnon"da, Kassandra'nın kapıldığı çılgınlık, Apollon'un ona bağısladığı bilicilik hüneriyle ilişkilidir. Klytaimnestra'nın kapıldığı hezeyan ise ailede birbiri ardına işlenen –ve delilik olarak nitelendirilen- cinayetlerden kaynaklanır. Üçlemenin ikinci oyunu olan "Adak Taşıyıcılar"da, Orestes, babasının ölümünün intikamını almalıdır. Aksi halde çılgınlığın pençesine düşecektir. "Zincire Vurulmuş Prometheus" başlığını taşıyan sahne eserinde, Hera'nın musallat ettiği at sineğinden kurtulmaya çalışan İo, delice koşar. Prometheus'tan işittikleri ise onu dehşete düşürür. İzdirabından deliye döner. Öte yandan Olymposlular'a duyduğu kin, Prometheus'un çılgınlığını imler. Kahramanın bu nefreti, bir illet olarak nitelendirilir.

Sophokles'in "Aias" başlıklı sahne eserinde, Salamis kralı Aias aklını yitirir. Geçirdiği çılgınlık nöbetleri, onu sanrılara sürükler. Yiğidin başına bu illeti saran, Athena'dır. "Antigone"de, Argoslu lider Kapaneus, deli cesaretine sahip olarak betimlenir.

⁵⁵ Yahut İphigeneia he en Aulidi. Olasılıkla İlk defa İ. Ö 406- 400 yılları arasında oynanmıştır. Olay, Aulis'teki Yunan ordugâhında geçer. Donanmaya ait gemiler, uygun bir rüzgârın çıkmasını bekler. Lakin rüzgâr esmez. Bilici Kalkhas, bunun sebebinin, Artemis'in, Agamemnon'a olan öfkesi olduğunu söyler. Kutsal geyiğinin öldürülmesine kızan tanrıçanın öfkesini yatıştırmak için, Agamemnon, kendi kızını kurban etmelidir. Evvela bir ikilime düşen kral – Menelaos ile Odysseus'un ısrarlarına dayanamayarak- Mykene'deki karısına haber gönderir. Güya İphigeneia'yı, Akhilleus ile evlendirecektir. Kızıyla beraber Aulis'e gelen Klytaimnestra, kandırıldığını anlar ve hiddetlenir. Bu sırada bir aldatmacaya alet olduğunu öğrenen Akhilleus, genç kızı kurtarmaya çalışır. İphigeneia ise önce kurban edilmesin diye yalvarır ama sonra seferin başarısı için kendini feda eder ve sunağa çıkar. Bıçak, boğazına saplanmak üzereyken, Artemis ona acır ve genç kızı sunaktan alarak yerine bir geyik koyar. Çok geçmeden yeller esmeye başlar ve filo yola çıkar (Erhat, 2007: 161; Euripides, 2016: 11).

İsmene'nin ise akli başında değildir. Sarayda rastgele koşar. Haimon'un, nişanlısı Antigone'nin katledilişine şahitlik etmesini uman Kreon da delirmiş olmalıdır. Öte yandan Aşk'ın sebep olduğu çılgınlıktan ne insanlar ne de tanrılar kaçıp kurtulabilirler. Başka türlü söylersek, Aşk'ın kudreti, her varlığı dize getirir. İşte bu sebeptir ki "Trakhisli Kadınlar"da, Deianeira, Herakles'i ya da aşığını suçlarsa çılgınlık etmiş olur. Herakles ise aşk çılgınlığına kapıldığı için pişmandır. Öte yandan Deianeira'nın faydalandığı büyü, kocasını kendisine bir kez daha çılgınca âşık etmek içindir. "Kral Oidipus"ta, İokaste'yi arayan Oidipus kızgındır. Adeta öfkeden çıldırmıştır. Genç adamın kanlı yüzünü gören Thebaili ihtiyarlar, onu, bu çılgınlığa sürükleyenin hangi tanrı olduğunu sorarlar. "Elektra"da, Klytaimnestra'yı öfkeden çıldırtan şey, çocuk Orestes'in zorla elinden alınıp götürülmesidir. Çoktandır ölü olarak kabul edilen Orestes'in yurda döndüğünü haber veren Khrysothemis de açıkçası delirmiş olmalıdır. Öte yandan –artık bir düşman olarak kabul edilen- Orestes'in ölmüş olduğunu duyan Klytaimnestra, çılgınca sevinir. "Oidipus Kolonos'ta" tragedyasında ise tanrısal değerleri hor görme çılgınlığına kapılanların, önünde sonunda cezalandırılacakları vurgulanır.

Euripides'in "Medeia" tragedyasında, Medeia, aşk çılgınlığına kapılır. Genç kadının, kocasının kararına karşı çıkışı da deliliktir. "Hippolytos"ta, üvey oğluna tutulan Phaidra, aşkın pençesine düşer. Aklını yitirir. Öte yandan Aşk'ın çıldırtıcı gücü koro aracılığıyla ifade edilir. "Hekabe"de, Polymestor'un –Kassandra ve Agamemnon'a dair- kehanetleri, delilik olarak nitelendirilir. "Andromakhe"de, Neoptolemos'un çılgınlığı, Apollon'a olan öfkesiyle ilişkilidir. "Elektra"da, Orestes'i delirten, İntikam Tanrıçaları'dır. "Herakles"te, aynı zamanda oyunun başkarakterleri olan Herakles'i delirten, Lyssa'dır. Evvela Lykos'u öldüren yiğit, tanrıçanın üzerine saldırdığı çılgınlığın etkisiyle karısını ve çocuklarını katleder. Çok geçmeden geçirdiği çılgınlık nöbetinden sıyrılır. Lakin hiçbir şey anımsamaz. "Troyalı Kadınlar"da, Kassandra'nın çılgınlığı, Apollon'un kendisine armağan ettiği kehanet yetisiyle açıklanır. "İon"da, Ksuthos, İon'un babası olduğunu ileri sürdüğü için delidir. Öte yandan Kreusa'yı bir tanrı çıldırtmış olmalıdır. Zira o da İon'un annesi olduğunu iddia eder. "İphigenia Tauris'te"de, Orestes, İntikam Tanrıçaları'ndan kaçmak için deli gibi koşar. Genç adam, geçirdiği buhranın etkisiyle iniler. El ve ayakları titrer. Kapıldığı çılgınlıktan kurtulunca ise ağzından köpükler saçarak yığılır kalır. Öte yandan Yunanlı tutsak kızların, kaçaklara yardım etmiş olması imkânsızdır. Aksi delilik olur. "Fenikeli Kadınlar"da, Eteokles'i çılgınlığa sürükleyen, tanrıça Philotimia olmalıdır. "Orestes"te, Orestes, annesini katletmiş olduğu için aklını yitirir. İntikam Tanrıçaları'nın peşini bırakmadığı genç adam, geçirdiği çılgınlık nöbetleri dolayısıyla bitap düşer. O, kapıldığı bu illetin bulaşıcı olmasından endişelenir. Helene'yi çıldırtan ise Olymposlu tanrılardır. "Bakkhalar"da, Dionysos (Bakkhos), tanrılığına inanmayan Thebaili kadınları çılgına çevirerek dağlara sürer. Aralarında soylular da vardır. Kadmos ve Teiresias da Dionysosçu taşkınlığa kapılanlardandır. Öte yandan ihtiyar Teiresias'ın dediğine göre, tanrı, inananlarına kehanet yetisi bahşeder. Yanı sıra savaşçıların yüreğine çılgınca bir öfke salar. Dionysos ile mücadele etmeye –hatta taşlayarak öldürmeye- kararlı olan Pentheus da hakikaten delirmişdir. O, bu çılgınlığının bedelini er ya da geç ödemeye mahkûmdur. Öte yandan genç adamın bedenini parçalara ayıran Thebaili kadınlar, bunu, Dionysosçu esirlik içinde iken yaparlar. "İphigenia Aulis'te" başlığını taşıyan sahne eserinde, kızının kurban edilecek olması, Agamemnon'u tarifsiz bir acıya boğar. Acısı, yüz ifadesine yansır. Çıldırmış gibi görünür. İphigenia'yı, Artemis'e kurban etme kararından dönmesi de çılgınlık olarak nitelendirilir. Oysa –bir annenin (Klytaimnestra) gözünden- asıl çılgınlık, bir babanın, çocuğunu ölüme gönderecek olmasıdır. Öte yandan ölümü arzu etmek deliliktir. Evlatlarını sevmeyen de düpedüz delidir.

KAYNAKÇA

- Aeschylus. (1926). *Aeschylus In Two Volumes/ Volume II. Agamemnon, Libation Bearers, Eumenides& Fragments* (Trans. by Herbert Weir Smith, Ph. D), G. P. Putnam's Sons, New York.
- Aeschylus. (1956). *Aeschylus* (Ed. by David Grene& Richmond Lattimore), The University of Chicago Press, Chicago.
- Aeschylus. (2009). *The Complete Aeschylus/ Volume II. Persians& Other Plays* (Ed. by Peter Burian& Alan Shapiro), Oxford University Press, New York.
- Aiskhülos. (2010). *Oresteia* (Çev: Yılmaz Onay), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.
- Aiskhylos. (2020). *Zincire Vurulmuş Prometheus* (Çev. Azra Erhat- Sabahattin Eyuboğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Çalışlar, A. (2006). *Tiyatro Oyunları Sözlüğü Cilt 1.*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.
- Erhat, E. (2007). *Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi*, İstanbul.
- Euripides. (1943). *Herakles* (Çev: Lütfi Ay), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Euripides. (2008). *Elektra* (Çev: Yılmaz Onay), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.
- Euripides. (2010). *The Complete Euripides / Vol. I. Trojan Women& Other Plays* (Ed. By Peter Burian&d Alan Shapiro), Oxford University Press, New York.
- Euripides. (2013). *Hekabe* (Çev: Yılmaz Onay), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.
- Euripides. (2015). *Hippolütos* (Çev: Yılmaz Onay), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.
- Euripides. (2017a). *İphigenia Tauris'te* (Çev. Ari Çokona), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Euripides. (2017b). *İphigenia Aulis'te* (Çev. Ari Çokona), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Euripides. (2018). *Herakles* (Çev: T. Yılmaz Ögüt), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.
- Euripides. (2020). *Orestes* (Çev: Ari Çokona), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Euripides. (2021). *Bakkhalar* (Çev: Ari Çokona), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Grimal, P. (2012). *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma* (Çev. Sevgi Tamgüç), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- Howatson, M. C. (2013). *Oxford Antikçağ Sözlüğü* (Çev. Faruk Ersöz), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Kott, J. (2006). *Antik Tragedyalar ve Çağdaş Yorumları* (Çev. Ayşe Selen), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.
- Latacz, J. (2006). *Antik Yunan Tragedyaları* (Çev. Yılmaz Onay), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.
- Scull, A. (2019). *Uygarlık ve Delilik- Akıl Hastalığının Kültürel Tarihi* (Çev. Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Selen, A. (2003). *Tiyatro Oyunları Sözlüğü Cilt 3.*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.
- Sophocles. (1919). *Sophocles In Two Volumes/ Volume II. Ajax, Electra, Trachiniae, Philoctetes* (Trans. by F. Storr, B. A.), G. P. Putnam's Sons, New York.
- Sophokles. (1941). *Antigone* (Çev: Sabahattin Ali), T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Sophokles. (2002). *Kral Oidipus* (Çev: Güngör Dilmen), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.
- Sophokles. (2019). *Oidipus Kolonos'ta* (Çev: Ari Çokona), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

İnternet Kaynakçası:

- https://oll.libertyfund.org/title/jebb-the-tragedies-of-sophocles#1f0561_head_015
<https://johnstoniatexts.x10host.com/sophocles/electrahtml.html>
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0190%3Acard%3D1500>.
<https://www.marcuswitcher.com/Euripides,%20Medea-1.pdf>
<http://johnstoniatexts.x10host.com/euripides/hippolytushtml.html>
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0096%3Acard%3D1238>
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0102%3Acard%3D875>
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0110%3Acard%3D1395>
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0118%3Acard%3D499>
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0092%3Acard%3D298>
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0092%3Acard%3D386>
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0092%3Acard%3D882>
https://www.researchgate.net/publication/40765677_The_vocabulary_of_madness_from_Homer_to_Hippocrates_Part_1_the_verbal_group_of_mualphaiotanuumicronmualphaiota
https://www.researchgate.net/publication/44609996_The_vocabulary_of_madness_from_Homer_to_Hippocrates_Part_2_The_verbal_group_of_ssakchenoand_the_noun_lndda